

ДЕОНТОЛОГІЧНИЙ КОДЕКС ЯК ФОРМА ЗАКРІПЛЕННЯ ДЕОНТОЛОГІЧНИХ НОРМ

Моральні проблеми діяльності та професійної поведінки працівників міліції в наш час є такими ж актуальними, як і проблема зростання негативних тенденцій у службовій дисципліні та дотримання законності під час виконання співробітниками службових обов'язків. Крім того, саме суспільство приділяє особливу увагу питанням особистої безпеки та захисту прав та свобод людини і громадянина.

Розподіл праці та виникнення різних видів професій зумовило появу соціальних потреб щодо узгодження діяльності та поведінки представників різних професійних груп, що керувалися у своїй діяльності різними специфічними нормами професійного обов'язку та належної поведінки. Ці процеси обумовили формування деонтологічних засад такої діяльності.

Метою даної статті є виділення та аналіз деонтологічних норм, що регламентують діяльність поліції (міліції).

Для реалізації поставленої мети були сформувані такі **завдання**:

- 1) виділити особливості, що впливають на зміст норм поліцейської деонтології;
- 2) проаналізувати деонтологічні норми як системоутворюючий інститут;
- 3) дати характеристику кодексів, що існують у тих чи інших професійних групах;

У процесі дослідження деонтологічних норм, що містяться у відповідних кодексах, ми використовували інтернет-джерела та роботи таких вчених: М. Ваддінгтона, Р. Крашау, В. Кукушина, І. Михайловської, Ю. Римаренко та ін.

Однією з основних потреб людини є необхідність забезпечення права на отримання професійної медичної допомоги, гуманного ставлення та поваги до неї під час відправлення правосуддя та правового захисту, що і стало передумовою виникнення деонтології лікаря та юриста, яким людина довіряє своє

«життя», усвідомлюючи залежність своєї долі від їх професіоналізму. Деонтологія формується як система норм, вимог та принципів належної професійної поведінки. Пізніше, вже як наука, вона формує систему наукових знань про обов'язок та норми належної поведінки людей у реальній суспільній практиці. Тобто специфіка даної науки полягає в тому, що вона пов'язує етику та право. Професійна деонтологія, навіть якщо вона оформлена у конкретну систему знань, не є вченням абсолютним і таким, що складається з усталених правил, пунктів, параграфів. Лише у деяких професіях існують деонтологічні норми, принципи, кодекси (медична деонтологія та поліцейська деонтологія).

У контексті нашої теми цікавими є дослідження зарубіжних учених у галузі соціології поліції, що спрямовані на вивчення соціально-демографічних характеристик поліцейських, їх ставлення до правопорушень, повагу до поліції з боку суспільства. Поліція розглядається як специфічна макрогрупа з особливими неформальними правилами та моральними нормами [1, с. 56].

У поліцейській деонтології слід виділити проблематику співвідношення двох аспектів – реалізації норм належної поведінки поліцейського, дотримання принципу неупередженості й абсолютної поваги до всіх людей, незалежно від їх національності, походження, соціального статусу, політичних та релігійних уподобань – з одного боку, а з іншого – врахування демографічних, соціально-статусних, релігійних, світоглядних, національно-етнічних особливостей різних груп населення під час контактів з ними.

На перший погляд може здатися, що тут немає проблеми, тому що повага до людини, до її людської гідності включає в себе і повагу до особливостей її поглядів, соціального статусу,

демографічних, етнічних, національно-культурних відмінностей, соціальних інтересів та уподобань, проявів «нестандартної» поведінки. Однак той важливий факт, що контакти працівника поліції з населенням відбуваються переважно у сфері правових відносин (де постійно перетинаються мораль і право), дотримання деонтологічних норм, етики, етикету і такту в професійній поведінці співробітника мають не перешкоджати, а допомагати втіленню законності та правопорядку, не заподіювати шкоди закону. Деонтологічні норми поведінки поліцейського не лише спрямовані на врегулювання його стосунків із громадянами, а й мають сприяти швидкому та ефективному вирішенню проблем, що виникають (виконання ними службових обов'язків). Разом із тим деонтологічні норми призначені усувати все те, що заважає взаєморозумінню, нормальній соціальній взаємодії працівників поліції з громадянами в інтересах закону і правопорядку.

Суспільство в будь-якій країні неоднорідне, а кожний громадянин об'єктивно належить до певної соціальної групи (вікової, етнічної, професійної). Поліція, яка теж є специфічною професійною групою, під час виконання своїх службових обов'язків взаємодіє з різними групами громадян. Тому дані соціальні контакти набувають характеру міжгрупової взаємодії.

Маючи уявлення щодо норм поведінки поліцейських та рівень їх впливу на «дисципліну» в суспільстві, ступінь дотримання цих норм на практиці (у даній країні), представники різних соціальних груп орієнтують свою поведінку відповідно до таких стандартів. Молодь (а також діти, підлітки, неповнолітні), люди похилого віку, інваліди, іноземці (особи без громадянства або з подвійним громадянством), особи без визначеного місця проживання (бомжі), кочівники (цигани), а також ті, які постійно перебувають у полі зору поліції, алкоголіки, наркомани, токсикомани, повії – всі, хто потребує «нестандартного» ставлення і правової оцінки з боку поліції, визначаються зарубіжними вченими як групи осіб, до яких поліції необхідно застосовувати специфічний деонтологічний підхід.

Варто підкреслити, що саме при розгляді проблем дотримання норм професійної етики поліції з цими «особливими» категоріями громадян етика (професійна етика) як наука часто

не спроможна дати відповідні й адекватні рекомендації поліцейським для використання їх у практичній діяльності. Тут ми можемо ще більш яскраво побачити різницю між професійною етикою і професійною деонтологією. Належна поведінка працівника поліції у цих соціально загострених системах відносин може бути аргументованою лише на основі даних соціологічної науки.

Деонтологічні норми та відповідні кодекси (кодекс честі, етичний кодекс, деонтологічний кодекс) містять стандарти, що дають певні орієнтири діяльності на практиці. Це, у свою чергу, дозволяє як «молодому» працівнику, так і досвідченому професіоналу якісно виконувати свою соціальну функцію, відповідати своїй ролі у суспільстві, додержуватися статусу у своїй професійній діяльності, особливо в екстремальних ситуаціях.

Деонтологічні кодекси є своєрідним зведенням правил поведінки усередині організації (кодекс професійної моралі), в якому закладені стандарти (моральні засади) поведінки. Такі кодекси існують у деяких поліцейських установах, зокрема у французької, німецької, британської поліції.

Деонтологічні норми поліції утворюють нормативно-орієнтуючий інститут, оскільки особа, яка буде ним керуватись, має визначений соціально-правовий статус, що дозволяє їй виконувати певні функції. Нормативно-орієнтуючий інститут є необхідним складовим елементом у будь-якій системі організації. Він утворює механізм морально-етичної орієнтації та регуляції поведінки на практиці певних професійних груп. Він надає мотивації та поведінці моральної аргументованості, етичної основи. Саме завдяки йому у професійній групі (інколи і в самому суспільстві) встановлюються загальнолюдські та групові цінності, спеціальні кодекси та етика поведінки.

Отже, як ми вже з'ясували вище, деонтологічні норми реально функціонують у багатьох професійних групах, зокрема і в юридичній.

Юридична деонтологія як система соціальних (правових, моральних чи інших специфічних професійних) норм поведінки, діяльності та спілкування юриста існує та діє в реальній практиці правовідносин. Вона складається, формується та реалізується у вигляді морального досвіду, висновків, що були зроблені після певних помилок чи професійних невдач.

Разом із тим, слід зазначити, що самі кодекси

(книжки, збірки, зводи норм та правил) не є соціальним інститутом нормативно-орієнтуючого характеру, таким є лише їх зміст, тобто норми, які містяться в ньому і які були сприйняті, засвоєні, отримали імперативний характер та увійшли в соціальну практику як керівна засада, взірець, стандарт. При цьому кодекси розглядаються як формалізована система норм, певний звід правил, що систематизовані та викладені в певній послідовності та взаємозв'язку.

Зазвичай такі кодекси мають закріплювати норми, що містять певні вимоги, які висуває громадянське суспільство до тієї чи іншої категорії осіб, що займаються відповідною професійною діяльністю. Положення подібних кодексів формуються з урахуванням інтересів конкретних професійних груп та уявлення суспільства про належну, припустиму, можливу та бажану поведінку цієї професійної групи.

Слід сказати, що професійно-етичні кодекси є не лише у юристів та медичних працівників. 9 листопада 1985 р. з'їздом Німецької асоціації професійних психологів було прийнято «Професійний кодекс етики для психологів», що містив загальні положення стосовно професійної діяльності психологів та складався з таких розділів:

- вступ (професія психолога, відповідальність, компетенції);
- дані про професійну приналежність та вчений ступінь (назва професії, членство в асоціації, вчений ступінь);
- поведінка психолога стосовно клієнтів та пацієнтів (відносини довіри, обов'язок внести ясність, збереження незалежності, право на індивідуальну консультацію та лікування, застосування записів, особливі обов'язки клінічного психолога);
- поведінка психолога стосовно колег та професіоналів в інших галузях;
- практична професійна діяльність (свідчення про психологічну практику, місцезнаходження та форма вивіски, деталі, які дозволяється розмішувати на вивісці, бланки, форми, штампи, оголошення, свідчення у телефонних та інших спеціальних довідниках);
- наукова робота та викладання (планування дослідницької програми, процедура дослідження, участь у психологічних експериментах, публікація даних експериментів, викладацька діяльність);
- спільна практика;
- використання інформації (загальні

положення, реклама, яка дезінформує, реклама з метою конкуренції, реклама третіх осіб, прямий пошук потенціальних клієнтів, непряма реклама, безкоштовні послуги та подарунки, публікації);

- порушення та відповідальність за них;
- законність діяльності [2].

Закріплення відповідних (правових, морально-етичних або ж специфічних) норм у кодексах створює необхідні умови для спрямування, регулювання, контролювання та оцінювання поведінки членів професійних груп. Крім того, ці норми є засобом соціалізації професіонала, формування у нього відповідних якостей. Інакше кажучи, деонтологічний кодекс містить систему нормативних приписів, які базуються на морально-етичній аксіоматиці та закріплюють способи досягнення професійних цілей, етичні основи регламентації поведінки.

Деонтологічний кодекс повинен базуватись на досвіді попередніх поколінь, закріплювати загальновизнані норми, що стали аксіомами у професійній групі, але, крім того, він має враховувати і позитивний досвід інших країн.

Як відомо, деонтологічні кодекси, так само як і кодекси професійної етики, що запроваджувалися «згори», рідко виконуються. Реальний вплив на поведінку особи чинять кодекси, що закріплюють не набір заборон та покарань, а містять норми, що спрямовані на мотивацію морального самовизначення юриста та стимулюють самовиховання останнього. Крім того, такі норми мають базуватись на стандартах моральної поведінки конкретних осіб та їх оцінці з боку суспільства. Тобто такі норми є продуктом добровільного самозобов'язання більшості.

Стандарти професійної діяльності не залежать від індивідуальних здібностей різних людей однієї професії, вони надають їх поведінці загальності, характерності, висуваючи вимоги щодо підкорення своїх вчинків деонтологічним стандартам діяльності, неухильного виконання своїх професійних обов'язків, уникнення нанесення шкоди професійній честі.

Підтримка високого рівня захисту професійної честі полягає в усвідомленні суспільного значення обраної професії, любові до неї та професійній гордості, які обумовлюють чесне виконання свого професійного (службового) обов'язку, постійного підвищення рівня професійної майстерності, усього, що викликає повагу та довіру людей.

Професійна честь для кожного співробітника міліції – це одночасно й моральний авторитет кадрового складу всіх підрозділів міліції, оскільки будь-який аморальний вчинок працівника залишає «чорну пляму» на загальному авторитеті всієї міліції.

Проте професійна поведінка включає в себе не лише етичні, моральні аспекти, а й правові, організаційно-управлінські, соціально-психологічні, професійно-тактичні аспекти поведінки, її характеру та стилю. Звертаючи увагу на правовий аспект, необхідно зазначити, що юридичні правила встановлює держава, і кожна особа зобов'язана їх виконувати, незалежно від того, хоче вона цього чи ні. Юридична норма містить посилання на міру покарання, що буде накладена на правопорушника – стягнення штрафу, відшкодування збитків, позбавлення волі тощо.

У системі соціальних відносин поліція і суспільство повинні керуватися однаковими критеріями, нормами, що забезпечуватимуть взаємоповагу, об'єктивність оцінки поліції та оптимальність прийнятих нею рішень у тій чи іншій ситуації. Цю можливість може дати певна система стандартів, яка забезпечує визнання службового (професійного) обов'язку, форм, методів та шляхів його реалізації у практичній діяльності. Важливість даних питань та наукова обґрунтованість відповідей на них зумовлені соціальним значенням діяльності поліції. Ефективність діяльності поліції залежить від соціальної зрілості суспільства, правової та моральної культури його членів, а також і від професійно-морального потенціалу

кадрів поліції, дієвості в їх середовищі норм професійної моралі.

Міжнародне співробітництво правоохоронних органів має певну систему, яка необхідна для вирішення питань захисту поліцією прав людини, попередження злочинності та боротьби з нею, поведження з правопорушниками. У багатьох країнах важливе місце посідають проблеми соціального контролю поведінки поліцейських з позиції професійної етики. Свідченням важливості цієї проблеми є спроби формування універсальних стандартів, які підходили б усім країнам. Крім того, перші кроки вже були зроблені, про що свідчить утворення міжнародних неурядових організацій, таких, як Міжнародна поліцейська асоціація, Міжнародна федерація старших офіцерів поліції, Міжнародна асоціація жінок-поліцейських, Міжнародна асоціація начальників поліції тощо.

Висновки. Впровадження деонтологічних стандартів у практику поліції деяких країн світу, прийняття міжнародних документів (Кодексу поведінки посадових осіб з підтримки правопорядку, Декларації про поліцію тощо) свідчить про їх особливе значення. Реалізація даних стандартів у діяльності міліції України дозволить сформувати позитивний імідж працівника міліції відповідно до поглядів сучасного суспільства. Впровадження у систему підготовки та професійного розвитку персоналу міліції деонтологічного кодексу сприятиме підвищенню якісних характеристик та моральної стійкості особового складу.

Література

1. Михайловская И. Б. Основы социологических знаний / И. Б. Михайловская, Л. И. Спиридонов. – М. : Академия МВД СССР, 1988. – 124 с.
2. Профессиональный кодекс этики для психологов // Вопросы психологи. – 1990. – № 6. – С. 148–153.

Надійшла до редколегії 09.12.2009

Анотації

Розглянуто проблему розуміння деонтологічного кодексу як форми закріплення деонтологічних норм. Проаналізовано деонтологічні норми як системоутворюючий інститут, схарактеризовано кодекси різних професійних груп.

Рассмотрена проблема понимания деонтологического кодекса как формы закрепления деонтологических норм. Проанализированы деонтологические нормы в качестве системообразующего института, охарактеризованы кодексы различных профессиональных групп.

The problem of deontological code understanding as the form of deontological norms consolidation is researched. Deontological norms as an institution that creates the system are analyzed; codes of different professional groups are characterized.